

EGY CSÁSZÁRI-KIRÁLYI TÁBORNOK A FORRADALOMBAN: GRÓF TELEKI ÁDÁM

1848. szeptember közepén, amikor a XIX. század egyik legnagyobb formátumú magyar gondolkodója és politikusa, gróf Teleki László Párizsban megkezdte a lehetetlen feladatot, hogy megnyerje nemzete számára a hivatalos Franciaország támogatását, ugyanakkor Magyarországon ezrek, sőt tízezrek kiáltottak árulót egy másik Teleki fejére.

Az elemi erővel kitört népharag Teleki Ádám, a drávai magyar sereg árulónak tartott parancsnoka ellen irányult, aki Teleki László testvére volt.

Ugyanezzel a Teleki Ádámmal végül mégsem a nép forradalmi indulata számolt le, hanem a győztes ellentábor. A császári hadbíróság, amely 1849. augusztus végén a „magyar forradalomban való részvételért” megfosztotta császári-királyi vezérőrnagyi rangjától és kitüntetéseitől.

De hát ki volt végül is az a gróf Teleki Ádám, akit előbb egy ország átkozott, akire célozva Kossuth az országgyűlésen azt mondta: „Ki hitte volna, hogy még a Teleki név sem lehet szenny nélkül és nem lehet ment az alacsony ocsmányságtól”. Ám akit mégis az ellenforradalom vont felelősségre.

Teleki Ádám 1789 július 14-én Kolozsváron született. Apja, László (1794–1821) a szeptemvir, az ismert író és költő gróf Teleki Máriaival kötött első házasságából származott. Öccse, József, aki később a Magyar Tudományos Akadémia elnöke lett, ugyanebből a frigyből született. Míg László apjuk második házasságából, br. Mészáros Johannától.

Ádám 1809-ben részt vett az utolsó nemesi felkelésben, s ezzel végleg eljegyezte magát a katonai pályával. A napóleoni háborúk lezáródása után főhadnagyi rangban átvették a császári hadseregbe. A 12. Nádor — Magyarország nádora nevét viselő — huszárezredhez került, melynek legénysége a jászkon kerületből toborzódott. Ezredénél viszonylag gyorsan emelkedett a ranglétrán, előbb százados, majd 1836-ban őrnagy, 1839-ben alezredes, 1841-ben pedig ezredes és ezredparancsnok lett.

Politikai nézeteiről, a hazájához, és az ott kibontakozó ellenzéki mozgalomhoz való viszonyáról csak keveset tudunk, ezek is inkább közvetett adatok. Így — elsősorban Görgei és Ivánka Imre visszaemlékezései alapján — ismerjük, hogy Teleki ezrede annak ellenére, hogy 1848 előtt közel két évtizedig a hazától távol, Csehországban állomásozott, mégis őrizte hazafias szellemét. A tisztikar 40–60 %-a magyarokból állt, akik között nem egyszer kerültek szóba a hazai viszonyok.

Horváth Zoltán kitűnő monográfiájában arra is utalásokat találunk, hogy Teleki Ádám — amennyiben azt a katonai szolgálat elfoglaltsága megengedte — szoros kapcsolatot tartott fenn testvéreivel. Józseffel, aki liberális beállítottságú volt, s méginkább Lászlóval, aki pedig egyre fontosabb szerepet játszott a reformerek között. Sőt arról is tudunk, hogy egy időben az erdélyi ellenzék vezérével, br. Wesselényi Miklóssal is kapcsolatban állt.

Állásfoglalásnak tekinthető továbbá, hogy amikor 1848 áprilisában vezérőrnaggyá és brünni (Brno) dandárparancsnokká léptették elő, azonnal áthelyezését kérte Magyarországra. Ennek persze nem feltétlenül — vagy nem csak — politikai okai lehettek. Több más magyar születésű császári tisztet, aki hasonlóan cselekedett, ugyanis kimutathatóan az motivált, hogy az áprilisi átalakulás nyomán létrejött önálló magyar hadügyminisztérium fennhatósága alatt majd nagyobb perspektíva nyílik számára.

Tény viszont, hogy a magyarországi születésű *tábornokok* között Teleki volt az *egyetlen*, aki kérte, hogy hazájába helyezték. Májusban így pesti dandárparancsnokká nevezték ki.

E beosztásban érte augusztus közepén Mészáros Lázár hadügyminiszter ajánlata: vállalja el a drávai sereg vezérletét. Mészáros ezt később emlékirataiban „kénytelen” lépésnek nevezte, „mivel” — mint írta — „az akkori kétes helyzetben egy tábornok sem akarta (volna) azon vezényletet átvenni, s akárki kínálatott meg vele a Magyarországon létezők közül, vagy betegnek, vagy roskatagnak, vagy tehetetlennek nyilvánította magát ...”

A — megint csak Mészáros szavaival élve — „constitutionális szellemű” Teleki elvállalta a feladatot és augusztus 19-én kelt kinevezésével a zsebében elindult a sereghez Csáktornyára.

Milyen is volt ez a drávai magyar sereg? Állt egyrészt császári-királyi sorhadbeli csapatokból: két zászlóaljából — a dunántúli sorozású 48. Ernő-, és a főként szlovák legénységű 60. Wasa gyalogezred 3.—3. zászlóaljából —, négy lovasezredből — a magyar 4. Sándor és 9. Miklós huszárezredből, valamint a csehországi 6. Wallmoden vértess- és az észak-itáliai 7. Kress könnyűlovasezredből —, végül a szintén csehországi kiegészítésű 5. Bervaldo tüzérezred 2 ütegeből 12 löveggel. Továbbá két — az 1. (buda-pesti) és a 7. (szombathelyi) — honvédzászlóaljából, végül néhány ezer nemzetőrből. Mindebből a regulárisnak tekinthető — császári és honvéd — csapatok létszáma kb. 6.000 főt számlált. A dunántúli vármegyék Dráva-vonalra kirendelt nemzetőrsége július végén még kb. 26 ezer embert tett ki. E létszám azonban szeptember 11-ig néhány ezerre zsugorodott, miután a nemzetőr zászlóaljak sorra hazaindultak, a helyükre szánt önkéntes nemzetőri alakulatok — melyek Batthyány utasítására kezdtek szerveződni — kiállítása viszont még nem fejeződött be.

A Jellačić-csal szemben szerveződő magyar sereg nemcsak összetételét, de politikai arculatát tekintve is heterogén volt. A 6. vértess- és a 7. könnyűlovasezred tisztjeinek zöme — de más soralakulatok tisztjei közül is jónehány — sokkal inkább az összmonarchia védelmének jelszavával fellépő horvát bánnal szimpatizált, semmint azzal a táborral, amelybe a véletlen — a Magyarországon való állomásozás — folytán került. Részben hasonló volt a helyzet egyes alakulatok legénységénél, különösen a cseh vértessrezredben.

Mindezt mérlegre téve megállapíthatjuk, hogy Teleki korántsem volt irígylésre méltó helyzetben. Igaz, elődei sem, akik sorra árulóvá váltak. A horvátországi határ őrzésére alakuló sereg első parancsnokává a magyar kormány június 11-én a német származású, de soproni születésű Ottinger Ferenc császári vezérőrnagyot nevezte ki. A magyar ügyhöz semmilyen formában nem kötődő, és egyértelműen Habsburg-hű tábornok kezdetben komolyan látszott fenni feladatát, de hamarosan rájött, mit is várnak tőle Bécsből. Jellačić-csal való találkozása után pedig egyenesen parancsot adott ki, amelyben a bán támadása esetére harc nélküli visszavonulást írt elő csapatai számára. Csány Lászlónak, a kormány által még június 6-án megbízott teljhatalmú királyi biztosnak azonban szerencsére sikerült közbelépnie, mire Ottinger Bécsbe távozott. Helyére augusztus 12-én — ideiglenes jelleggel — Melczér Andor ezredes került. Ám ő sem volt jobb elődjénél: a magyart elnyomta benne a vakbuzgó császári katona.

Telekinek, az immár harmadik vezérnek tudnia kellett mit vállal. Ha hihetünk Mészárosnak — és véleményében nincsen okunk kételkedni — Teleki alkotmánypárti volt. Ebből — a magyar alkotmányra tett esküjéből — eredően tehát bátran vállalhatta a feladatot. Neveltetéséből, a császári ház katonai szolgálatában eltöltött közel 40 éves múltjából következően azonban ő is a Habsburg-hű tisztek közé tartozott. Ám ez, akkor amikor átvette a vezérséget, nem hogy nem mondott ellent, de egyenesen erősíthette nála az előbbiből fakadó elhatározást. Hiszen 1848 június 10-én az uralkodó felfüggesztette a báni és főhadparancsnoki megbízatásától Jellačićot, és elrendelte perbe fogását. E rendelet — függetlenül attól, hogy pontjainak a gyakorlatban nem sikerült érvényt szerezni — pedig még ekkor is érvényben volt.

A helyzet azonban hamarosan megváltozott. Miután a forradalmi Magyarországgal való leszámolás Bécsben eldöntött tényné lett, szeptember 4-én egy uralkodói okirat rehabilitálta Jellačićot. Sőt az okirat nemcsak méltóságaiba helyezte vissza őt, de — szinte mentegetődző hangvételéből és a sorok között olvasva — az látszott kiderülni belőle, hogy a június 10-i rendelet tévedésen alapult, hiszen Jellačić mindig is az udvar akarata szerint cselekedett. Ez pedig mintegy legalizálta a bán immár hónapok óta folyó katonai készülleteit Magyarországgal szemben.

Az okirat másolatát természetesen Jellačić nem késett azonnal megküldeni Telekinek. Telekinek, aki viszont ettől a pillanattól kezdve immár nem a „lázaóval”, a „törvényen kívül helyezettel”, hanem Horvátország bánjával, mi több egy nála magasabb rangú császári-királyi tábornokkal — altábornaggyal — állt szembe.

Az uralkodója és a hazája iránti kötelesség ezzel óhatatlanul szembe fordult egymással. Teleki talán még mindig az utóbbit választja, ha nem tántorítják el attól a politika újabb fordulatai. Mert azzal egyidőben, hogy Jellačić csapatai szeptember 11-én megkezdik az inváziót, Pest-Budáról is lesújtó hírek érkeznek. A Batthyány-kormány lemondott, a fővárosban tüntetés tüntetést követ, forradalmi és republikánus jelszavak röpködnek, egyszóval küszöbön az „anarchia”.

Az ország törvényes hatalom nélkül áll, neki viszont itt, most és azonnal döntenie kell. A síkon közelednek Jellačić katonái, a szituáció nem tűr halasztást. A Pestről érkező hírek benyomása alatt kijelenti Csánynak, hogy nem hajlandó Jellačić ellen harcolni, „akivel azonos eskü köti az uralkodóhoz”, majd a királyi biztos tiltakozása ellenére megkezdí a visszavonulást. Feladja a Muraközt, majd Nagykanizsát is és egészen Keszthelyig hátrál.

Itt közte és Csány közt már súlyos vita robban ki. Teleki Keszthelyről nyugat felé kíván húzódni, hogy ezzel szabad utat biztosítson a bán csapatai számára, mire Csány kijelenti, hogy ez esetben nem hajlandó a csapatok élelmezéséről gondoskodni. Válaszul Teleki pedig azzal fenyegetőzik, hogy átme gy Jellačić táborába.

Minderről Csány szeptember 14-én kelt részletes jelentéséből tudunk.

A hír — Csány beszámolója — óriási felháborodást váltott ki. Múltán. Még akkor is, ha megkockáztatjuk, hogy Telekinek az átállásra vonatkozó kijelentését nem szabad komolyan vennünk, s sokkal inkább a vita hevében elhangzó kitérésnek, semmint Teleki valódi szándékának kell tekintenünk. Már csak azért is, mert Teleki végül is továbbra is a magyar kormány szolgálatában maradt, legalábbis a Jellačić elleni harcok befejeztéig.

Ez újabb pálfordulásnak tűnő magatartás valójában nem volt más, mint az újabb eseményekhez és körülményekhez való igazodás, másszóval Teleki ugyanaz maradt, a szituáció — részben valóban, részben pedig látszólagosan — megváltozott.

Míg egyrésztől ugyanis kiderült, hogy szó sincs valamiféle radikális baloldali fordulatról Budapesten — amire nézve a szeptember 12-én a kormányzás gyepőlőjét ismét kezeihez ragadó Batthyány nem mulasztotta el azonnal nyomatékosan figyelmeztetni Telekit — másfelől a közfelháborodás, a nemzet rájuk nehezedő morális nyomása hatására Keszthelyen Teleki és tisztjei is hozzáláttak, hogy tisztába kerüljenek a helyzettel.

A Wasa gyalogezred két tisztjét a bécsi hadügyminiszterhez, Latourhoz küldték, hogy határozott utasítást hozzanak a sereg számára. Ugyanakkor másik két tiszt a bán táborába indult, jövetelének célját tudakolandó, egyben annak kiderítésére, hogy erre az uralkodótól van-e parancsa.

Latour — aki egyelőre még nem látta időszerűnek felfedni kártyáit — kitérő választ adott. Kijelentette, hogy a közeljövőben császári manifesztumok jelennek meg, amelyek irányadóul szolgálnak majd a csapatok számára. Sőt a nála jelentkező két tisztet végül is azzal bocsátotta el, hogy „Önök magyar ezredben szolgálnak, a magyar hadügyminisztérium alatt állunk, én tehát önöknek nem adhatok magatartásukra nézve parancsot”.

Hasonló „sikerrel” járt a másik küldöttség is, melynek kérdéseire Jellačić a következőképpen reagált: „Parancsaim ugyan nincsenek, de azért mégis előre fogok nyomulni. Ha a magyar csapatok ellenállnak, megküzdöm velük és a csata után, melyet, mint párbajt tekintek, ismét jó barátok leszünk.” Ami pedig jövőtele célját illeti azt megtudhatták a magyarországi császári-királyi csapatokhoz intézett kiáltványából. E szerint: „Fegyverhez nyúltunk oltalmára ... szeretett fejedelmünk jogainak is, melyekkel egy gonosz párt nem figyelve egy nemeslelkű s hív nemzet nagy többségének igaz érzelmeire, vétkes céljaival visszaélni átkodik.”

Jellačić elképzelésével szemben a „gonosz párt” azonban a „nemzet nagy többségével” volt azonos. Sőt ebbe hamarosan Teleki és nabozó tisztjei is besoroltak. Latour és Jellačić semmitmondó válaszai után a még oly császárhű tisztetek, mint Teleki számára is úgy tűnhetett, hogy a bán vállalkozása végülis „magánkezdeményezés”, arra az uralkodó nem adott parancsot. S ha ebben egy kicsit talán kételkedtek is, áthidalhatta a problémát, ha szorult beléjük egy kis magyar érzés.

Teleki és tisztjei így végül a következő nyilatkozatot adták ki Keszthelyen: „... Vezérőrnagy, gr. Teleki úr, főhadiszállására Budapestről nagyszerű republicanus mozgalmak és minden törvényes rend megszüntéről hírek érkeztek. A dolgok ezen állapotában, egy haditanács képződött, mely oda nyilatkozott: hogy egy ideig a horvátokkal semminemű harcban ne bocsátkozzunk, ... Ennek következtében Keszthelyig visszavonulás határozottatott. Itt az összes tisztikar összegyülekezett, s ezek azt határozták: hogy miután az ország törvényes állapota még mindig fen van, ők letett esköjükhöz híven a horvátokkal minden harcot elfogadni ... hősileg harcolni akarnak.”

A harcra egy ideig még várni kellett, de szeptember 29-én Pákozdnál végre erre is sor került. A honvédsereg első győzelmét hozó csatában Teleki Ádám — akit a fővezérségben szeptember 16-én a nádor, majd annak Bécsbe szökése után Móga altábornagy váltott fel — a tartalék dandár parancsnoka volt.

A menekülő Jellačić nyomában Teleki még együtt marsolt a magyar sereggel az osztrák határig, a parndorfi táborig. Amikor azonban Bécs és Pest-Buda között végleg bekövetkezett a szakítás, azok közé tartozott, akik nem vállalták a további szolgálatot 1848. október közepén. Visszavonult a további szolgálattól.

A szabadságharcban tehát végül is nem vett részt, ennek ellenére, mint említettük, a harc lezajlása után mégis megfosztották rangjától. Sorsa nem volt egyedi: mintegy 20 császári-királyi tábornok járt Magyarországon hasonlóképpen. Móga Jánostól, Hrabovszky Jánosig, br. Blagoević Imrétől a német Franz Holtsche tábornokig — hogy csak néhány nevet említsek. Csupa olyan tábornok, aki feltétlen Habsburg-hűnek számított, de becsületérzésből, vagy egy kis hazafias szikra alapján a magyar ügy mellé állt, s a bécsi udvari politika vargabetűi és ármanykodása következtében csak későn fedezte fel, hogy a „lázadók” oldalára került. Tény, hogy belőlük végülis csak az esztelen megtorlás következtében lett áldozat, a „szabadságharc” — mellyel lényegében soha sem azonosultak — „mártírja”. Sorsuk mégis szánandó, hiszen többségük egyenes jellem, becsületes katonaember volt. S ez vonatkozik arra a Teleki Ádámra is, aki éppúgy nem volt árulója a „magyar szabadságharcnak”, mint ahogy katonája sem. Életét 1851. november 3-án családi birtokán, a Nógrád megyei Szirákon fejezte be.

*TELEKI ÁDÁM gróf
huszár ezredes korában*

Források

1. Bécsi hadilevéltár: Militär Gouvernement zu Wien 1848—1855 725.
2. Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben, I. Bp. 1882.
3. Görgey István: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. 1—2. Bp. 1916—1918.
4. Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története, I. Genf, 1865.
5. Horváth Zoltán: Teleki László 1810—1861. I—II., Bp., 1964.
6. Ivánka Imre: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1948 június végétől október végéig. Bp., 1881.
7. Kossuth Lajos Összes Munkái XII., Bp., 1956.
8. Közlöny (A kormány hivatalos lapja) 1848. 98., 100. és 101. sz.
9. Mészáros Lázár Emlékiratai, I., Pest, 1866.
10. Oesterreichische Militär Zeitung 1848. 5. sz.
11. Országos Levéltár: 1848—1849-i Hadügyminisztérium Általános iratok 5.105/1848 és 5183/1848.
12. Spira György: A magyar forradalom 1848—49-ben, Bp., 1959.
13. Urbán Aladár: Pákozd, 1848., Bp., 1984.

Teleki Ádám itt közölt képe a Vasárnapi Újság 1901. 34. számában található.